

Отримано: 15 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: satsolga@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-215-217

Сацюк О. В. Використання префіксів та суфіксів латинського походження в румунській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 215–217.

УДК: 81'23

Сацюк Ольга Володимирівна,
кандидат наук з державного управління, доцент
Національна академія СБ України, м. Київ

ВИКОРИСТАННЯ ПРЕФІКСІВ ТА СУФІКСІВ ЛАТИНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В РУМУНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються продуктивні афікси латинського походження, за допомогою яких утворилося багато слів румунської мови з початку її формування від латинської мови придунайського регіону.

Встановлено шляхи проникнення латинської мови на територію сучасної Румунії. Зазначено, що Дакія (сучасна територія Румунії) успадкувала багату античну спадщину із завоюванням Імперією нових провінцій і, таким чином, відбулося поширення римської культурної спадщини. Разом із тим латинська мова була офіційною мовою на території Дакії. Було засновано також чимало нових міст із привнесеною римською цивілізацією. Латинською мовою спілкувалися у війську, у державних установах.

Проаналізовано латинські суфікси та префікси, які продовжують використовуватись у процесі словотворення сучасної румунської мови. Визначено, які словотворчі елементи є продуктивними, а які – непродуктивними. Багато слів латинського походження було утворено за допомогою латинських префіксів та суфіксів ще на початку формування румунської мови. Зазначені афікси продовжують використовуватися і у сучасній румунській мові.

Ключові слова: суфікси, префікси, словотворчі елементи, латинське походження, продуктивні афікси, композити, словотвір, способи словотворення.

Olga V. Satsyuk,
Candidate of Science in Public Administration)
docent, National Academy of Security of Ukraine, Kyiv

USE OF LATIN ORIGINAL PREFIXES AND SUFFIXES IN ROMANIAN LANGUAGE

The article deals with productive affixes of Latin origin, with the help of which many words of the Romanian language have been formed since the beginning of its formation from the Latin language of the Danube region. Latin suffixes and prefixes that continue to be used in the word formation process of modern Romanian are also analyzed. Some Romanian words were borrowed through other languages (French, German)

The ways of penetration of the Latin language into the territory of modern Romania have been established. The process of Romanization began after the wars near the Oresteier Mountains (101-106), as a result of which Dacia was conquered and annexed to the Empire.

It is noted that Dacia (modern-day territory of Romania) inherited a rich ancient heritage with the conquest of new provinces by the Empire and, thus, the spread of Roman cultural heritage. However, Latin was the official language in Dacia. Many new cities with introduced Roman civilization were also founded. Latin was spoken in the army and in state institutions.

The vocabulary of the Romanian language, which was created with the help of Latin word-forming elements at the beginning of the Romanian language formation, is distinguished, and it is shown that these affixes are used in the modern Romanian language thus distinguishing productive and unproductive affixes.

Key words: suffixes, prefixes, word-forming elements, Latin origin, productive affixes, composites, word-building, ways of word-formation.

Проникнення на територію сучасної Румунії (колишня Дакія) латинських елементів, поширення цивілізації та культурної спадщини називається романізацією. Цей процес почався після війн біля гір Орештіє (101-106 рр.), унаслідок чого була завойована Дакія та приєднана до Імперії. Латинська мова починає вживатися як офіційна мова, яка використовується у війську, державному управлінні, торгівлі. Місцеве населення Дакії засвоює вищі форми римської цивілізації та культури.

У процесі римського господарювання на території Дакії засновуються понад 40 міст, що означає, що відбувається процес масивної колонізації нових провінцій: Ulpia Traiana (= Sarmizegetusa), Apulum (= Alba Iulia), Potaissa (= Turda), Napoca (= Cluj), Dierna (= Orșova), Porolissum (= Moigrad, județul Sălaj), Comidava (= Râșnov), Drobeta, Daphne (= Oltenița), [1, с. 9] тощо. Урбанізація провінцій стає суттєвою умовою романізації.

Метою статті є дослідження продуктивних та непродуктивних афіксів (префіксів та суфіксів) румунської мови латинського походження. Для досягнення зазначеної мети ставимо такі **завдання**: виділити афікси, за допомогою яких утворено румунські слова на початковому етапі формування цієї мови; встановити, які афікси беруть участь у творенні нових слів сучасної румунської мови.

Проблемами та особливостями словотворення в румунській мові займалися Г. Бринкуш [1], І. Котяну [2], Х. Міхеску [4], А. Росетті [5], М. Сала [6]. Академічна праця щодо розвитку румунської мови, починаючи з романізації Дакії належить А. Росетті. Наукові розробки Фішера [3] присвячені дослідженню латинської мови регіону Дунаю (сучасна територія Румунії), а також виокремленню рис, які залишилися і в сучасній румунській мові. Процесами розвитку румунської мови, виділенням історичних етапів, починаючи від латинської мови до сучасної румунської займався М. Сала [6]. Оскільки римська антична спадщина продовжує використовуватися у всіх галузях, їй присвячено чимало праць різними мовами, у яких аналізуються терміносистеми найрізноманітніших сучасних наукових галузей. Так, на основі розгляду доробку античних авторів зроблено спробу пояснення найбільш вживаних у римській педагогіці термінів, зокрема тих, що позначають процес навчання і виховання, їх семантику, словотвір, а також вплив на формування відповідної галузевої термінології у національних

умовах. Г. Сонкіна у статті “Элементы латинского языка в русской лексике” [8] розглядала російські слова латинського походження. Автор указує, що слова латинського походження зустрічаємо у техніці, політиці, науці, культурі, побуті, і, хоча точного підрахунку цих слів не зроблено, можна сказати, що найбільша кількість слів латинського походження відноситься до таких галузей, як техніка, точні науки, медицина, філософія, політика. Деякі корені, суфікси, префікси латинського походження виявилися продуктивними і в російській мові й слугували засобом творення різних частин мови. Серед таких є низка слів латинського, латинсько-англійського, латинсько-німецького і латинсько-російського походження [8, с. 353]. У роботі також розглянуто слова, які увійшли з латинської мови до російської без змін у вихідній формі або без змін основи, та латинські суфікси у складі і при творенні іменників російської мови. Кілька статей Ю. Цимбалюка [10–12] присвячені питанням латинізмів в українській мові. У результаті дослідження він приходив до висновку, що українська мова засвоїла з латинської чимало слів без зміни вихідної форми; субстантивувались в українській мові різні частини мови, навіть особові дієслівні форми [11, с. 74]. Окрему статтю вчений присвятив характеристиці віддієслівних іменників латинського походження в українській мові [10]. Вивченням запозичень латинського і грецького походження у лінгвістичній термінології займалася Н. Васильєва у статті “К семантическому и функциональному описанию греко-латинских терминологических элементов в лингвистической терминологии” [6]. Вона зазначає, що у другій половині ХХ ст. тенденція до інтернаціоналізації мови науки визначила збільшення ролі класичних мов як джерела творення нових термінів й уніфікації старих. Зроблена спроба на матеріалі лінгвістичної термінології визначити й проаналізувати греко-латинські терміноелементи з точки зору змісту, який вони виражають [6, с. 71].

Багато термінів, які функціонують у різних сферах знання, мають латинське походження. Велика кількість їх і в сучасних мовах, в українській та румунській зокрема. Латинські елементи входили вже до спільнослов'янської мови, про що свідчать такі слова, як кошуля (сорочка), коляда тощо. Особливі взаємовідносини між українською та латинською мовами склалися у період середньовіччя, коли латинську мову, яка була поширена у світських колах Західної Європи, почали вивчати у школах України [8, с. 221]. Протягом кількох століть латинська мова використовувалася ораторами, вченими, політичними та державними діячами різних епох і країн для виступів і написання наукових праць. Так, твори багатьох українських письменників XV–XVI ст., зокрема, Юрія Дрогобича, Павла Русина, Себаст'яна Фабіана Кльоновича, Станіслава Оріховського-Роксолана, написані латинською мовою. Після того, як частина українських земель потрапила під владу Польщі, судові документи записувалися саме латинською мовою. Судові писарі часто запозичували латинські слова, які таким чином входили до української мови, наприклад, абрєвіаторь, автєнтикь, авторь.

Латинською мовою писали свої праці письменник і ректор Києво-Могилянської академії Феофан Прокопович, філософ і письменник Григорій Сковорода. Досконало знав латинь і вів нею ділові листування з іноземцями український державний діяч і полководець Богдан Хмельницький [8, с. 222].

Отже, латинська мова справила неабиякий вплив на формування як термінологічних систем різних наукових галузей, так і на утворення словникових складів сучасних мов. Щодо румунської мови, то в основі її є латинська мова Придунайського регіону (або карпато-дунайська латина), яку можна реконструювати як шляхом дослідження приблизно 3000 написів часів Дакії (сучасна територія Румунії), так і шляхом порівняння румунської мови з романськими ідіомами. Так, збережені написи, відбивають через наявні у них “помилки” тенденції фонетичних, морфологічних та лексичних змін розмовної (вульгарної) латини. Ці тенденції, з часом, стали нормою румунської мови. Загалом, розмовна латинська мова в Дакії суттєво не відрізнялася від розмовної латини Балканського простору або від латини західних регіонів Римської Імперії. Діалектні особливості були незначні. Саме тому вивчення латинської мови Придунайського регіону можна ототожнювати у великій мірі із вивченням вульгарної латини усього простору, який охоплюють романські мови [4, с. 113]. Єдність вульгарної латини починає розпадатися десь на початку VII століття, дата, яка в Дакії збігається з моментом розташування слов'ян та покидання дунайських кордонів Імперії.

У румунській мові, як і в латинській, складання як способів творення слів, дуже слабо представлене. Успадкованих слів, утворених за допомогою складання, мало [3, с. 47]. Серед них можна назвати: *primăvară*, що походить від латинських слів *primum ver*; *miazăzi* – від латинського *mediam diem*) або *miază-noapte* – від *mediam noctem*. Такі слова-композиції наявні і в інших романських мовах. Композитами є й такі загальновідомі слова: *Dumnezeu* (від латинських *Domine Deus* “Doamne Dumnezeu”, що й у народній румунській трапляється латинський вислів: “Doamne Dumnezeule!” [5, с. 64), *codobatură* (від латинського *codobattula*), *codalb* (*coda-albus*), *mijloc* (*medius locus*).

У народній румунській мові існує чимало слів, складених з неартикульованого іменника та прикметника: *apă-albă* (так називається катаракта на очах), *iarbă-mare*, *bube-dulci*, *botgros* (о *pasăre* пташка) тощо. Часто трапляються композиції і в румунській ономастиці: *Barbălată*, *Bouroș*, *Calalb*, *Ochialbi*, *Țarălungă*, *Mantaroșie* тощо. Можливо, що подібні композиції, з ідентичними паралелями в албанській мові, передбачають давнє походження, прероманське [1, с. 50].

Незважаючи на існування певної кількості запозичених слів, утворених складанням, серед запозичених із латинської мови словотворчих елементів у румунській мові найбільше префіксів та суфіксів.

З латинської мови запозичено чимало префіксів, які зазнали певних змін при адаптації в румунській мові: префікс *a-* походить від *ad-* та є словотворчим елементом, наприклад, таких слів *abate* (від латинського *abbattere*), *amorți* (від латинського *ammortire mortuus*), *alunga* (від латинського *allongare*), *arune* (від латинського *arponere*) тощо; префікс *de-* від латинського *de-* утворив низку слів: *degera* (латинське *degelare*), *depăna* (від латинського *depanare*), *depune* (походить від *deponere*); префікс *des-* (походить від *dis-*), за допомогою якого утворено *descăleca* (від латинського *discaballicare*), *deschide* (походить від *discludere*), *descărca* (латинське *discarricare*), *descălța* (латинське *discalceare*) та багато інших; префікс *în-* (від латинського *in-*) бере участь у творенні слів *înfrâna* (*infrenare*), *încăleca* (*incaballicare*), *încălța* (*incalceare*) та багато інших; префікс *s-* (латинський *ex-*) утворює слова *zbate* (походить від *exbattere*), *scădea* (латинське *excadere*), *strămuta* (від *extramutare*), *smulge* (утворено від *exmulgere*) і так далі; префікс *stră-* (*extra-*) використовується у творенні слів *străcura* (від латинського *extracolare*), *strămuta* (походить від *extramutare*) та вже у румунській мові утворилися *străbun*, *strămoș*, *străvechi* та інші [4, с. 81].

Префіксальне словотворення відносно бідне. Латинські префікси не стали продуктивними у румунській мові [6, с. 98], однак, за допомогою них утворено низку слів: *aluneca* (*luneca*), *amirosi* (*miroși*), *sfârâma* (*fârâma*). Також існує низка дієслів, які розвинули успадковане префіксальне словотворення в румунській мові: *pune* (від латинського *ponere*) – *apune* (що походить *ad-ponere*), *depune* (утворене від латинського *deponere*), *despune* (у давній румунській мові означало “панувати, господарювати” від латинського *disponere*), *prepune* (латинське *praepone*), *râpune* (від *reponere*), *spune* (походить від латинського *exponere*), *supune* (від *subponere*). З наведеного прикладу бачимо чимало дериватів, які передані у румунську мову посередництвом латинської мови. Дієслово *pune* стало продуктивним і у сучасності, знаходячись в основі перекладу низки неологізмів, запозичених з латинської мови через посередництво французької [2, с. 76]: *impune*, *compune*, *postpune*, *depune* (сучасне значення), *dispune*, *interpune*, *juxtarpune*, *opune*, *presupune*, *propune*, *repune*, *suprapune*, *transpune*. У румунській мові збереглися цілі мовні родини, які запозичено з латинської мови: *prinde* (походить від *prehendere*), *aprinde* (запозичено з латинського *adprehendere*), *cuprinde* (від латинського *comprehendere*), *deprinde* (від *deprehendere*), *toarce* (утворено від *torquere*), *întoarce* (*intorquere*), *stoarce* (від *extorquere*).

Словотворення за допомогою суфіксів дуже продуктивне. Суфіксальним способом утворюються іменники, прикметники, дієслова [4, с. 34]. Серед успадкованих суфіксів, які найчастіше використовуються у процесі словотворення румунської мови слід назвати такі: *-ar*, при утворенні імені діяча (від латинського *-arius*: *aurarius* > *aurar*, *rescorarius* > *rescurar*, *casearius* > архаїчний румунський іменник *cășar* „сировар, який готує бринзу у загоні для овець”, *ferrarius* > *fierar*, *lignarius* > *lemnar*”); *-atic*, суфікс, який використовується при утворенні прикметників (латинські прикметники, що закінчуються – *aticus*: *hibernaticus* > *iernatic*, *silvaticus* > *sălbatic*, *lunaticus* > *lunatic*); *-ătate*, який бере участь в утворенні іменників від прикметників (від латинського *-itas*, *-itatem*: *bonitatem* > *bunătate*, *sanitatem* > *sănătate*, *plenitatem* > *plinătate*); *-eață* (*-eje*), що утворює іменники від прикметників (від латинських відприкметникових іменників на *-itia*: *blanditia* > *blândețe*, **grevitia* > *greață*, *tristitia* > *tristețe*; часто вживані в румунській мові іменники: архаїчне *mușiteață*, *dulceață*, *negreață*, *albeață*; суфікс *-el*, іменники зі зменшувальним значенням (від латинського *-ellus*: *porcellus* > *purcel*, *porcella* > *purcea*, *vitellus* > *vițel*, *retella* > *rețea*); цей суфікс продуктивний: *băiețel*, *feciorel*; суфікс *-et*, за допомогою якого утворено збірні іменники (від латинського *-etum*: *fraxinetum* > *frâșinet*, *nucetum* > *nucet*, *rometum* > *romet*); також є продуктивним суфіксом та бере участь у румунському словотворенні: *făget*, *gorunet*, *peret*; суфікс *-ic*, що утворює іменники зі зменшувальним значенням (латинське *-iccus*): *bunic*, *rândunică*, *fiică* (від *fic* < латинське *filia*); суфікс *-ie*, за допомогою якого утворено іменники з абстрактним значенням (від латинського *-ia*, що походить від грецького: *philosophia* що відноситься до *philosophus*; *ferocia* „жорстокість” від *ferox* „жорстокий”); також продуктивний у румунській мові: *avuție*, *domnie*, *țârie*; суфікс *-ime*, що утворює збірні іменники та іменники від прикметників (латинське *-imen*): *acrimie*, *mulțime*, *țărănime*; *-ință*, *substantive de la verbe* (lat. *-entia*: *credentia* > *credință*); часто вживане: *dorință*, *putință*; суфікс *-ior*, що утворює лексеми зі зменшувальним значенням (латинські іменники на *-eolus*, *-iolus*: *carpeolus* > *căprioar*, *carpeola* > *căprioară*) та прикметники: *roșior*, *rumeior*, поширені з *ș* із субстрату перетворилися на *-șor*, *-ișor* як у іменниках *roșișor*, *merișor*, *oușor*, *botișor*; суфікс *-iu* (латинські іменники на *ivus*: *tardivus* > *târziu*, *temporigivus* > *timpuriu*); суфікс *-mânt*, за допомогою якого утворено іменники від дієслів (латинське *-mentum*: *iuramentum* > *jurământ*, *ligamentum* > *legământ*, *vestmentum* > *veșmânt*); *-oi*, *-oaie*, що утворює збільшувальні іменники (латинське *-oneus*, що є прикметниковим суфіксом): *căsoi*, *căsoaie*, *fătoi*, *lupoaie*, *ursoaie*; суфікс *-os*, який утворює чимало прикметників від іменників (латинське *-ossus*: *formosus* > *frumos*, *pluviosus* > *ploios*, *umbrosus* > *umbros*), і є продуктивним суфіксом: *cărnos*, *osos*; суфікс *-tor*, що позначає виконавця дії (від латинського *-torius*: *iudicatorius* > *judecător*, **casatorius* > *căsător* „який має житло, одружений”); утворює прикметники від дієслів: *cumpărător*, *vânzător*; назви інструментів: *încuietoare*, *strecurătoare*, *bătător*. У румунській мові латинське *-torius* перетворилося на *-tor*. Суфікс *-tură*, утворює прикметники від дієслів (латинське *-(t)ura*: *battitura* > *bătătură*, *coctura* > *coptură*, *fractura* > *frântură*, *scriptura* > *scriptură*, *unctura* > *untură*); є дуже продуктивним суфіксом: *arătură*, *sămănătură*, *încărcătură*, *săritură*.

Розвиток латинської мови придунайського регіону може вважатися першим періодом формування румунської мови, оскільки численні особливості румунської мови виникли або почали окреслюватися ще у фазі існування латинської мови. Розглянуті префікси та суфікси латинського походження продовжують використовуватися у процесі творення нових слів в румунській мові. З огляду на неповне вивчення творення та використання латинських основ слів у сучасній румунській мові, вважаємо перспективним для подальших наукових розвідок цей аспект словотворення.

Література:

1. Brăncuș G. Introducerea în istoria limbii române. București, 2005. 118 p.
2. Coteanu I. Istoria limbii române, II. București, 1969. P. 110–212.
3. Fischer I. Latina dunăreană. București, 1985.
4. Mihăescu H. Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman. București, 1960. 224 p.
5. Rosetti A., Cazacu B., Coteanu I. etc. Istoria limbii române. București, 1965. V. I. 438 p.
6. Sala M. De la latină la română. București, 1998. 148 p.
7. Васильева Н. В. К семантическому и функциональному описанию греко-латинских терминологических элементов в лингвистической терминологии. *Вопр. языкознания*. 1983. No 3. С. 71–79.
8. Сацюк О. В. Морфолого-фонетична адаптація юридичних термінівлатинського походження в румунській та українській мовах. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: науковий журнал*. К., 2011. Випуск 15. С. 221–227.
9. Сонкина Г. А. Элементы латинского языка в русской лексике. *Статьи и исследования по языкознанию и классической филологии*. Уч. зап. / Моск. гос. пед. ин-т имени В. И. Ленина. 1965. Вып. No 234. С. 353–373.
10. Цимбалюк Ю. В. Латинские фразеологизмы и их эквиваленты в украинском и русском языках. *Актуальные проблемы исторической лексикологии восточнославянских языков*. Д., 1975. С. 100–101.
11. Цимбалюк Ю. В. Віддієслівні іменники латинського походження в українській мові. *Інозем. філол.* 1971. Вип. 24. С. 72–77.
12. Цимбалюк Ю. В. Слова латинського походження в українській мові. *Укр. мова та літ-ра в школі*. 1970. No 12. С. 71–74.
13. Цимбалюк Ю. В. Структурные типы латинских заимствований в украинском языке: Автореф. канд. филол. наук, Львов, 1971. 42 с.